

**ТЕРМІНОЕЛЕМЕНТИ-ЛАТИНІЗМИ "ОФІЦІЙНИЙ", "ПУБЛІЧНИЙ"
ТА "ЦИВІЛЬНИЙ" ЯК "ПСЕВДОДРУЗІ ПЕРЕКЛАДАЧА"
(у перекладі з української на німецьку мову)**

Шаблій Олена Анатоліївна,

канд. філол. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті проведено зіставне дослідження українських та німецьких (ФРН) терміноелементів-латинізмів "офіційний" (нім. offiziell), "публічний" (нім. publik) та "цивільний" (нім. zivil) та їхніх термінологічних варіантів (державний, громадянський, громадський), які входять до терміносистем таких споріднених галузей, як соціологія, політологія та правознавство. Розвідка висвітлює суттєві міжмовні розбіжності між цими формально аналогічними терміноелементами, які слід розглядати як "псевдодрузі перекладача" і фіксувати у відповідних термінографічних та навчальних працях.

Ключові слова: терміни соціології, політології, правознавства, термінологічна варіативність, "псевдодрузі перекладача", міжмовна термінологічна інтерференція.

В українській мові терміноелементи-латинізми "офіційний", "публічний" та "цивільний" мають тривалу історію свого використання у складі термінологічних словосполучень, які входять до терміносистем таких соціальних наук, як правознавство, політологія та соціологія (**офіційне** оприлюднення, **публічне** право, **цивільне** законодавство). Вони належать до кодифікованих термінів законодавства (**офіційний** валютний курс, **публічний** показ, **цивільний** позивач) і широко вживані у відповідних фахових та публічних (соціально-політичних) дискурсах як лексика офіційно-ділового стилю мовлення (**офіційна** особа, **публічна** дискусія, **цивільна** справа). Загалом у сучасних українських фахових лексикографічних джерелах нараховується понад 40 терміносполучень, що містять ці терміноелементи [КП:СТ; НРЮС; НУРКСАП; НТСУМ; РУСНТ; СЗТ]. У розмовному стилі мовлення зазначені латинізми отримують експресивні переносні значення (*занадто офіційне привітання, досить цивільне облаштування, публічна лайка* тощо).

Німецькомовні паралельні латинізми *offiziell* (офіційний), *publice/publik* (публічний), *zivil* (цивільний), які, як і їхні українські формальні відповідники, використовують як терміноелементи у термінологіях соціальних наук та у співставних комунікативних сферах. Однак функціонально-стилістичні, узусні та парадигматичні характеристики зазначених німецьких латинізмів у метамовах правознавства, політології та соціології суттєво відрізняються від тих, які притаманні їхнім українським "близнюкам". До того ж, подібні розбіжності можна зафіксувати й зіставляючи національні варіанти німецької мови (у Німеччині, Австрії, Швейцарії, Ліхтенштейні, Люксембурзі). Однак у цій розвідці обмежимося зіставленням зазначених терміноелементів-латинізмів лише у парі українська мова в Україні – німецька мова у ФРН. Через різноманітність семантичних розбіжностей у перекладних й, навіть, у деяких лексикографічних джерелах ці україно- і німецькомовні латинізми помилково ототожнюються, тобто використовуються як повні еквіваленти. Необхідність запобігти подальшій міжмовній інтерференції між такими формальними парами зумовлює **актуальність** цієї розвідки. **Метою роботи** є визначення типів термінологічних розбіжностей між етимологічно спорідненими терміноелементами

укр. *офіційний* / нім. *offiziell*, укр. *публічний* / нім. *publice/publik*, укр. *цивільний* / нім. *zivil*, а відтак – запобігання інтерференції у двосторонньому перекладі. Для цього необхідно: 1) здійснити комплексне дослідження типів формальної та семантичної варіативності цих терміноелементів на внутрішньомовному рівні (у вище зазначених функціональних підмовах та на міжгалузевому рівні); 2) на міжмовному рівні контрастивно зіставити парадигматичні структури, до яких входять ці терміноелементи; 3) запропонувати термінологічно й функціонально адекватні варіанти перекладу терміносполук, які містять ці терміноелементи.

На відміну від терміносистем точних та природничих наук у термінологіях соціальних галузей *нерівнозначність* термінів (*формальна варіативність*) і *неоднозначність* (*семантична варіативність*) є більш поширеним явищем. Про це говорять усі дослідники – як вітчизняні, так і зарубіжні, яким у тому чи іншому аспекті довелося працювати з термінопоняттями соціології, правознавства та політології (Н.В. Артикуца, Н. Михайловська, Л. Полубіченко, Н. Глинська, В. Савицький, О. Савоцька, А. Ушаков, Н. Фатєєва, С. Хижняк, О. Шпаковська, Е. Неженець, Ю.Ф. Прадід, W. Weisflog, P. Sandrini, S. Pommer та багато інших). Терміносистеми наук, які описують, аналізують чи регулюють мінливі й неоднозначні за своєю суттю соціальні зв'язки та процеси, і які, до того ж, постійно урізноманітнюються, очевидно приречені на плюралістичність підходів та шкіл, а відтак – на боротьбу термінологій або трактувань одного й того ж поняття. Подібна невірноваженість терміносистем звичайно характерна й для філології та інших гуманітарних галузей, у яких термінологічна неузгодженість або, навіть, перенасиченість термінологічними варіантами – звичне явище.

У сучасних термінознавчих розвідках для опису варіювання форми і змісту термінів замість усталених у лінгвістиці понять *полісемія*, *синонімія* та *омонімія* все частіше використовують загальне поняття *варіантності* (*варіативності*) та його підвиди, оскільки у зв'язку зі специфікою термінологічного знака (передусім його залежністю від конкретної терміносистеми, наукової школи тощо) його парадигматичні відношення набувають у термінологіях особливого характеру і статусу (С.В. Гриньов, Л.О. Симоненко та ін.). Пристаємо до цієї думки, адже синонімічні ряди можна вибудовувати саме на загальномовному рівні, враховуючи можливі синонімічні зв'язки в усіх функціональних стилях мови (напр. прикметник *офіційний* може мати таку синоніміку: *урядовий, державний, юридичний, нотаріальний, формальний, службовий, діловий, стриманий, урочистий, строгий, холодний, сухий, непанібратський* тощо). Тому у цій розвідці описуватимемо не синонімічні (ширші), а варіантні (вужчі) ряди, які репрезентуватимуть не лише внутрішньофахову термінологічну варіантність, але й міжфахову на рівні таких споріднених галузей, як соціологія, правознавство й політологія (напр. *офіційний, державний, нотаріальний* тощо).

Оскільки термінологічна варіантність у цьому дослідженні розглядається у світлі перекладу, слід звернутися й до перекладознавчої термінології, яка описує міжмовну *неоднозначність* етимологічно споріднених одиниць. У перекладознавстві для позначення цього специфічного виду *неоднозначності* використовують кілька десятків термінів: це і різномовні варіації першого франкомовного метафо-

ричного терміна *faux amis* (порівн. нім. "falsche Freunde des Übersetzers", рос. "ложные друзья переводчика", й італ. "falsi amici", і польськ. "falszywi przyjaciele tłumacza" тощо) й інші близькі за ідеєю, але не завжди рівноцінні за дефініційним наповненням, терміни. З-поміж них традиційно вживаними національними варіантами є: англ.: *deceptive cognates, misleading words (of foreign origin)*; нім.: *irreführende Fremdwörter, falsche Zwillinge, falsche Verwandte, falsche Äquivalente, Pseudointernationalismen, unvollständige Analogonyme*; рос.: *ложные эквиваленты, междязычные аналогизмы, междязычные омонимы, псевдоинтернационализмы*; укр.: *міжмовні омоніми, вдавані або неповні інтернаціоналізми* тощо. Більшість із перелічених термінів фігурують і, нерідко, конкурують між собою у працях з теорії та практики перекладу. Лише деякі з них, зокрема: *міжмовні омоніми, міжмовні аналогізми, міжмовні тавтономіми, міжмовні пароніми та міжмовні аналогоніми* (нім. *Analogonyme*), претендують на загальнолінгвістичну вагу. Ми також дотримуємося думки, що досліджуване явище обов'язково потребує, окрім перекладознавчого, ще й добре вмотивованого лінгвістичного терміна і схилиємося до терміноформи *міжмовний термінологічний омонім*. З іншого боку, традиційно перекладознавчі терміни типу *faux amis* краще виправдовують себе з дидактичної точки зору, тому для цієї розвідки обираємо термін "*псевдодруг перекладача*" [див. докладніше Шаблій 2002, 17 – 76].

Розпочнімо з розгляду функціональної варіативності терміноелемента "*офіційний*" на внутрішньомовному та міжмовному рівнях. Так, в опрацьованих українських термінологічних джерелах з соціальних наук зафіксовано такі термінологічні словосполучення з терміноелементом "*офіційний*": *офіційний валютний курс, офіційне завірення, офіційний папір/документ, офіційний друкований орган* (напр., *офіційне видання, офіційна газета, офіційний бюлетень, офіційний вісник* тощо), *офіційна ідеологія, офіційна інформація, офіційна кодифікація, офіційне комюніке, офіційна особа, офіційний візит, офіційний облік, офіційний опонент, офіційний переклад, офіційний стиль, офіційна мова, офіційна релігія* [РУСНТ 1994, 318 – 319; СЗТ 2000, 357 – 358; КП:СТ 2005, 312]. У наведених терміносполученнях значення терміноелемента "*офіційний*" можна узагальнено описати за допомогою такого визначення: той, що запроваджується, затверджується, посвідчується або регулюється органом державної влади, а також службовою чи уповноваженою особою. Для уточнення змісту кожного окремого терміносполучення можна використати такі синоніми: *державний, урядовий, підтверджений, конституційно чи законодавчо закріплений, нормативний, нотаріальний*.

Функціональними еквівалентами українського терміноелемента "*офіційний*" можуть виступати такі німецькі прикметники: *amtlich/Amts-* (у композитах), *Verkündungs-* (у композитах), *Staats-* (у композитах), *dienstlich, geschäftsmäßig, öffentlich, behördlich, urkundlich, offiziell/Offizial-* (у композитах), *feierlich* [Duden 1996, 1096; НУРКАП 2003, 194; Rechtsrussisch 2001, 431; Woxikon, "offiziell"]. Одразу слід зазначити, що німецькомовний функціональний еквівалент українського терміносполучення з терміноелементом "*офіційний*" може взагалі не мати прикметникової складової (напр., укр. *офіційне засвідчення* – нім. *Beurkundung*, *f*), однак такі перекладні пари не є об'єктом цього дослідження. Нас цікавлять, передусім,

регулярні (законодавчо і термінографічно закріплені) міжмовні термінологічні відповідники, які мають прикметниковий компонент. У випадку з парою "офіційний" – "offiziell" ми зіставили частотність використання цих латинізмів у порівнюваних термінологічних відповідниках на основі трьох видів джерел:

1) на основі сучасних лексикографічних джерел [Duden 1996; НУРКСАП 2003; Rechtsrussisch 2001 та ін].

2) перевірили отримані дані за допомогою Електронного словника німецької мови 20-го ст. (DWDS), який автоматично вираховує *колокації* (найчастотніші словосполучення або найчастотніше "сусідство" з іншими словами, у яких зафіксоване досліджуване слово). При цьому для перевірки частотності використання нім. терміноелемента "offiziell" ми відштовхувалися від відповідних іменників (напр. перевірили, чи серед найтиповіших колокацій іменника *Besuch* є латинізм *offiziell* або якийсь з його термінологічних варіантів);

3) за наявності конкурентних (дублетних) терміноелементів-прикметників (напр. нім. *amtliche/ offizielle* Währung) ще раз перевірили отримані дані у пошукових інтернет-системах meta (<http://www.meta.ua>) та yahoo (<http://de.search.yahoo.com>), порівнявши кількість зафіксованих українських та німецьких терміносполучень з латинізмом "офіційний" – "offiziell" та без нього.

Отримані міжмовні відповідники вдалося розподілити на такі групи:

1) укр. *офіційний* – нім. *amtlich*, при цьому значення укр. *офіційний* можна описати так: "державний, підтверджений або затверджений органами державної влади; той, що стосується виконання державних обов'язків", наприклад: укр. *офіційний* валютний курс – нім. *amtlicher* Mittelkurs (*Devisen-, Währungskurs*); укр. *офіційний* грошовий знак – нім. *amtliches* Wertzeichen; укр. *офіційний* переклад – нім. *amtliche* Übersetzung; укр. *офіційний* вісник / бюлетень – нім. *Amtsblatt*; укр. *офіційне* повідомлення – нім. *amtliche* Mitteilung/Meldung; укр. *офіційний* звіт – нім. *amtlicher* Bericht; укр. *офіційна* мова – нім. *Amtssprache*; укр. *офіційна* особа – нім. *Amtsperson*; укр. *офіційна* статистика – нім. *amtliche* Statistik;

2) укр. *офіційний* – нім. *öffentlich*, при цьому значення укр. *офіційний* можна описати так: "юридичний, нотаріальний, публічно-правовий", наприклад: укр. *офіційне* завірення – нім. *öffentliche* Beurkundung; укр. *офіційний* папір/документ – нім. *öffentliche* Urkunde; укр. *офіційне/публічне* оголошення – нім. *amtliche/öffentliche* Bekanntmachung (der Jahresrechnung);

3) укр. *офіційний* – нім. *offiziell*, при цьому значення укр. *офіційний* можна описати так: "той, що стосується держави як суб'єкта міжнародно-правових відносин; дипломатичний, урочистий", наприклад: укр. *офіційна/державна* релігія – нім. *offizielle* Religion/*Staatsreligion*; укр. *офіційна/державна* ідеологія – нім. *offizielle* Ideologie/*Staatsideologie*; укр. *офіційна* валюта – нім. *amtliche/ offizielle* Währung; укр. *офіційний* візит – нім. *offizieller* Besuch; укр. *офіційний* прийом – нім. *offizieller* Empfang; укр. *офіційна* церемонія – нім. *offizielle* Zeremonie; укр. *офіційне* комюніке – нім. *amtliches/ offizielles* Kommuniqué.

На основі зіставлення вживання терміноелементів-латинізмів "офіційний" – "offiziell" констатуємо такі термінологічно-узусні розбіжності:

а) "укр. терміноелемент-латинізм – нім. питомий терміноелемент" (група 1 укр. *офіційний* – нім. *amtlich* та група 2 укр. *офіційний* – нім. *öffentlich*);

б) "укр. *типовий* термін-латинізм – нім. термін-латинізм високого стилю (тут: типовий для термінології дипломатії)" (група 3 укр. *офіційний* – нім. *offiziell*).

Тепер розглянемо функціонування латинізму "*публічний*" в українських терміносистемах соціальних галузей й порівняємо його вживаність зі вживаністю німецького формального відповідника-латинізма "*publik*". У сучасній українській мові прикметник "*публічний*" має широку синоніміку: "громадський", "прилюдний", "відкритий", "гласний" (*публічний торг; громадські/публічні слухання*); "колективний", "спільний", "загально-доступний", "народний" (*публічна бібліотека*) [НТСУМ 2000, 843]. У німецькій мові латинізм "*publik*" є застарілим терміноелементом високого стилю [Duden 1996, 1194] і найчастіше виступає як прислівник у дієслівних колокаціях "*publik werden*" та "*publik machen*" [DWDS, "*publik*"]. Його найближчим синонімом виступає питомий німецький прикметник "*öffentlich*", який походить від іншого питомого прикметника "*offen*" (порівн. нім. "*offen*" – укр. "*відкритий*") і нім. "*öffentlich*" – укр. "*громадський/публічний*"). Незалежно від національної мови-носія, у відповідних терміносистемах правознавства, соціології і політології терміноелемент нім. "*öffentlich*"/укр. "*громадський/публічний*" закономірно має широку термінологічну варіантність. Однак історія розвитку понять "*громада*" і "*громадськість/публічність*", від яких походить прикметник "*громадський*", і його сучасне концептуальне наповнення в українській і німецькій правових культурах відрізняються. Це, зокрема, можна простежити й на прикладі того, як терміноелемент *öffentlich* перекладають українською мовою. Так, залежно від сфери використання цього терміна, його відповідниками можуть бути не лише такі прикметники, як "*суспільний*" (нім. *öffentliches Interesse* – укр. *суспільний інтерес*), "*громадський*" (нім. *öffentliche Meinung* – укр. *громадська думка*) чи "*публічний*" (нім. *öffentliches Recht* – укр. *публічне право*), але й такі як "*державний*" (нім. *öffentliche Gewalt* – укр. *державна влада*) та "*офіційний*" (нім. *öffentliche Beurkundung* – укр. *офіційне завірення*) [НУРКАП 2003, 191 – 193]. Звернімо увагу на практику перекладу терміноелемента "*öffentlich*" за допомогою українського прикметника "*державний*" (*öffentliche Abgaben* – як *державні/ муніципальні збори*; *öffentliche Ämter* – як *державні органи*; *öffentliche Fürsorge* – як *державне піклування*; *öffentliche Gewalt* – як *державна влада*; *öffentliche Verwaltung* – як *державне управління*; *öffentlicher Dienst* – як *державна служба*; *öffentlicher Haushalt* – як *державний бюджет*; *öffentliches Eigentum* – як *державна власність* тощо) [НУРКАП 2003, 191 – 193].

Хоча у німецькій мові і є прямий відповідник для українського прикметника "*державний*" (нім. *staatlich* від нім. *der Staat* – *державна*), однак як складову термінів для позначення державної влади загалом, її органів та функцій у терміносистемі права ФРН використовують саме прикметник "*öffentlich*" ("*публічний*" або "*громадський*", тобто "той, який служить усій громаді"). Закріпленню саме цього терміна сприяла історія становлення демократії у Німеччині, де одним з найважливіших її уроків стало сучасне розуміння державної влади як *публічного ресурсу* (а не особистої власності людей, які її тимчасово отримали); відтак прикметник "*öffentlich*"

став вербальним втіленням цієї концепції. Звісно, таке розуміння ролі влади є здобутком не лише німецької, але й загалом європейської демократії (порівн. також використання прикметників англ. *public* і франц. *publique*).

У сучасному політичному і правничому дискурсах про становлення громадянського суспільства в Україні також усе частіше можна простежити субституцію терміна *державна влада* на – *публічна влада* [див, напр., колишко 2003, 3-7; МОБС; ЄП]. Отже, німецький прикметник *öffentlich*, який (як видно на прикладі вищерозглянутих терміносполучень) позначає у ФРН владу в усіх її проявах, слід передавати українською мовою не лише як *державний*, але, також, залежно від концептуального наповнення тексту-оригіналу, як *публічний*, що підкреслюватиме сучасне розуміння влади у державі.

Найменше труднощів виникає при перекладі терміноелемента *öffentlich*, коли він виступає у своєму первісному значенні ("відкритий", "прилюдний"/"публічний"): нім. *öffentliche Sitzung* – укр. *відкрите/публічне засідання*; *öffentliche Versammlung* – *відкриті/публічні збори, публічне зібрання*; нім. *öffentliche Verkündung (eines Gesetzes)* – укр. *оприлюднення (закону)*.

Тепер звернімося до українського терміноелемента *цивільний*. Сучасні значення цього терміноелемента поширюються на такі сфери: 1) той, що стосується правових відносин громадян між собою і з державними органами; світський, *громадянський* (напр. *цивільне законодавство*); 2) той, що не належить до війська, не стосується військових справ; *невійськовий*. 3) *нецерковний, недуховний; світський* [НТСУМ 2000, 777]. З-поміж наведених синонімів терміноелемента *цивільний* найбільш цікавим (з точки зору зіставних досліджень) є терміноелемент *громадянський*, який, у свою чергу, є членом варіативної пари однокореневих прикметників *громадський/громадянський*. Якщо в українській мові існує чітке розмежування цих понять (тлумачення терміноелемента *громадський* див. вище; *громадянський*: 1) *властивий свідомому громадянину*; 2) *невійськовий, цивільний*; 3) *нецерковний, світський*), то у німецькій мові на рівні словотвору такого розмежування не відбулося й терміноелемент *bürgerlich* або його словотвірний дублет *Bürger-* передає обидва українські поняття (порівн. укр. *громадська організація* – нім. *die bürgerliche Initiative/Bürgerinitiative*; укр. *громадський уповноважений* – нім. *der Bürgerbeauftragte* та укр. *громадянські права* – нім. *die Bürgerrechte*; укр. *громадянська війна* – нім. *der Bürgerkrieg*). Однак деякі значення укр. терміноелемента *громадянський* (*невійськовий, цивільний; нецерковний, секуляризований*) можна простежити у перекладі деяких інших термінів (укр. *громадянське суспільство* – нім. *die Zivilgesellschaft* (також менш уживаний синонім *bürgerliche Gesellschaft*); укр. *громадянський шлюб* – нім. *die Zivilehe*). Існує і зворотня аналогія: укр. *Цивільний кодекс України* – нім. *Bürgerliches Gesetzbuch* (дослівно *Громадянський кодекс*; порівн. рос. *Гражданское уложение*).

Таким чином, порівнюючи формально-аналогічні німецькі та українські латинізми, слід наголосити на тому, що відмінною традицією німецької термінології соціальних наук (ФРН) є надання переваги національним варіантам. Так, переважна більшість досліджуваних латинізмів мають німецькі відповідники (здебільшого

структурні кальки), які є більш уживаними синонімами-дублетами або навіть нормативними (законодавчо кодифікованими) термінами (укр. **Цивільний кодекс України** – нім. **Bürgerliches Gesetzbuch**), а деякі (нім. *öffentlich* – укр. *державний*) є виразами державної доктрини.

Щоб запобігти міжмовній інтерференції подібні типи міжмовної термінологічної варіативності (укр. *громадський / громадянський / цивільний* – нім. *bürgerlich / zivil*) необхідно фіксувати як на рівні навчальної лексикографії (зокрема у словниках "псевдодрузів перекладача" та їхніх аналогах), так і у майбутніх перекладних термінологічних словниках та підручниках з перекладу спеціальних текстів.

В статье проведено сопоставительное исследование украинских и немецких (ФРГ) терминологических элементов-латинизмов "официальный" (нем. offiziell), "публичный" (нем. publik) и "циви́льный" (нем. zivil), а также их терминологических вариантов (государственный, гражданский, общественный).

Ключевые слова: термины социологии, политологии, правоведения, терминологическая вариативность, "псевдодрузья переводчика", межъязыковая терминологическая интерференция.

The article investigates, from the point of view of translation, intra- and extralinguistic discrepancy of German and Ukrainian sociological, political and law terms denoting key concepts of modern civil society (official, public and civil) and other synonymic adjectives (state, civilian). Metaphorically such units are called "false friends of translators". It is argued in this work that some marginal cases of polysemy and homonymy are actually those of interlingual terminological homonymy. This approach highlights that the studies of terminological systems in both languages demand these lexemes to be included in dictionaries of interlingual terminological homonymy with regard to their semantic and extralinguistic discrepancies.

Key words: sociological, political and law terms, concepts of civil society, "translators' false friends", interlingual terminological interference, terminography of language acquisition.

Література:

1. Колишко Р.А. Децентралізація публічної влади в унітарній державі: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Р.А. Колишко. – К., 2003. – 16 с.
2. Неженець Е.В. Варіантність російських термінів юриспруденції в системному та комунікативно-прагматичному аспектах: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02 (російська мова) / Е.В. Неженець. – Дніпропетровськ. – 2003. – 19 с.
3. Шаблій О.А. Міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії і перекладу (на матеріалі німецької та української юридичних терміносистем): дис... канд. філол. наук: 10.02.16 / О.А. Шаблій. – К., 2002. – 254 с.
4. Pommer Sieglinde. Rechtsübersetzung und Rechtsvergleichung: Translatorische Fragen zur Interdisziplinarität. Frankfurt am Main: Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2006. – 172.
5. Sandrini P. Terminologiearbeit im Recht. Deskriptiver begriffsorientierter Ansatz vom Standpunkt des Übersetzers / Sandrini Peter. – Wien: TermNet, 1996.
6. Weisflog Walter E. Rechtsvergleichung und juristische Übersetzung: Eine interdisziplinäre Studie / Weisflog Walter E. – Zürich: Schulthess Polygraphischer Verlag, 1996. – 136 S.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. КП:СТ – Шляхтун П.П. Конституційне право: Словник термінів. К.: "Либідь", 2005. – 566 с.
2. МОБС – Міжнародна організація "Берегиня світу" (<http://bereginya.org/news/07.04.2008.html>).
3. НРЮС – Немецко-русский юридический словарь / Под ред. проф. Гришаева П.И. и проф. Беньямина М. – М.: Руссо. 1996. – 624 с.
4. НУРКАП – Німецько-українсько-російський коментований словник з адміністративного права / Укл. Шлоер Б., Сойко І.; Заг. ред. Б. Шлоера та Ю. Зайцева. – К.: Український центр правничих студій, 2003. – 464 с.

5. **НТСУМ** – Новий тлумачний словник української мови. У 4-х томах / Укладачі: В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. Київ: "Аконіт", 2000.
7. **РУСНТ** – Російсько-український словник наукової термінології. Суспільні науки. / Андерш Й.Ф., Воробйова С.А. та ін. – Київ: Наукова думка. 1994. – 595 с.
8. **СЗТ** – Словник законодавчих термінів. К.: Основа, 2000 – 608 с.
9. **ЄП** –Європейський простір – портал проєвропейського громадянського суспільства України (<http://eu.civicua.org/news/2318.html?print>).
10. **DUDEN**. Deutsches Universalwörterbuch. Herg. G. Drosdowski. 3., neu bearb. Aufl. – Dudenverlag. Mannheim/ Wien/ Zürich, 1996. – 1816 S.
11. DWDS – Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache des 20. Jahrhunderts (www.dwds.de).
12. **Rechtsrussisch**: deutsch-russisches und russisch-deutsches Rechtswörterbuch für jedermann / Köbler Gerhard. Unter Mitarb. von Irina Mechtscheriakov. – München: Vahlen, 2001. – 565 S.
13. **Woxikon** (<http://synonyme.woxikon.de>).